(इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

[१९९७] १ एस. सी. आर १११२

मिसबाह आलम शेख

विरुद्ध

स्टेट ऑफ महाराष्ट्र आणि अन्य

फेब्रुवारी १०, १९९७.

[न्यायमूर्ति के. रामास्वामी आणि न्यायमूर्ति जी. टी. नानावती]

राष्ट्रीय अल्पसंख्याक आयोग अधिनियम , १९९२.

कलम ३ आणि ९ - अल्पसंख्याक आयोग - महाराष्ट्र सरकारने स्थापन केलेला - उत्तराधिकारी राज्य सरकारने रद्द केले - असे मत व्यक्त केले की राज्य सरकारने अल्पसंख्याक आयोग रद्द करण्याचा निर्णय कायद्यानुसार नव्हता असे म्हणता येणार नाही - राज्यात 'अल्पसंख्याक आयोग' स्थापन करण्याची राज्य सरकारची कोणतीही सांविधिक सक्ती नाही - राष्ट्रीय आयोगाची स्थापना करणे हे केंद्र सरकारचे कर्तव्य आहे आणि अल्पसंख्याकांच्या हिताचे रक्षण करण्यासाठी कलम ९ मध्ये मूल्यांकन केलेल्या तत्त्वांचे आणि कार्यक्रमांचे पालन सुनिश्चित करणे हे राष्ट्रीय आयोगाचे कर्तव्य आणि जबाबदारी असेल.

भारतीचे संविधान , १९५० : अनुच्छेद २२६

अनुच्छेद २२६ -असे मत व्यक्त केल्या गेले की, अल्पसंख्याक आयोग स्थापन करण्यासाठी किंवा सांविधिक सक्तीच्या अभावामुळे रद्द करण्यात आलेल्या आयोगाची पुनर्रचना करण्यासाठी राज्य सरकारला महादेश प्राधिलेखाद्वारे आदेश दिले जाऊ शकत नाहीत.

दिवाणी अपील अधिकारिता : दिवाणी अपील क्र. ७९६/ १९९७

डब्ल्यू. पी. क्रमांक १३४९/ १९९५ मधील मुंबई उच्च न्यायालयाच्या दिनांक ३०.१०.९५ रोजीच्या निर्णय आणि आदेशावरून.

अपीलकर्त्यासाठी एम. एन. श्रॉफ.

उत्तरवादींसाठी के. एन. भट, अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल, एस. के. ढोलकिया, निरन जाना सिंग, सुषमा सूरी, ए. के. श्रीवास्तव, एस. एम. जाधव आणि डी. एम. नारगोलकर.

न्यायालयाने पुढील आदेश दिला :

अनुमती मंजूर करण्यात आली. आम्ही दोन्ही बाजूंचे अधिवक्त्याना ऐकले आहे.

विशेष अनुमतीद्वारे हे अपील मुंबई उच्च न्यायालयाने दिनांक ३०.१०.९५ रोजी डब्ल्यू. पी. क्रमांक १३४९/९५ मध्ये रिट याचिका फेटाळत दिलेल्या निकालावरून उद्भवते. राज्य सरकारने स्थापन केलेल्या अल्पसंख्याक आयोगाला रद्द करण्याला अपीलकर्त्यांने आव्हान दिले आहे. जेव्हा हे प्रकरण आधी आले होते, तेव्हा राष्ट्रीय आयोगाने महाराष्ट्र राज्यातील अल्पसंख्याकांच्या हिताचे रक्षण करण्याचा मुद्दा खालीलप्रमाणे का घेऊ नये यासाठी आम्ही नोटीस बजावली होतीः

" राष्ट्रीय अल्पसंख्याक आयोगाने महाराष्ट्र राज्यातील अल्पसंख्याकांच्या संरक्षणाची आणि हितसंबंधांचे रक्षण करण्याची जबाबदारी कायद्यांतर्गत का घेऊ नये याचे कारण दाखवण्यासाठी."

त्यानुसार, राष्ट्रीय आयोग तसेच केंद्र सरकारने त्यांचे प्रति शपथपत्र दाखल केले आहे. महाराष्ट्र राज्याने स्वतंत्रपणे आपला प्रतिवाद दाखल केला आहे. राष्ट्रीय अल्पसंख्याक आयोग अधीनियम , १९९२ च्या कलम ३ मध्ये, थोडक्यात, अशी तरतूद आहे की केंद्र सरकार या अधिनियमान्वये प्रदान करण्यात येतील त्या शक्तींचा वापर करण्यासाठी आणि नेमून देण्यात येतील ती कार्ये पार पाडण्यासाठी, राष्ट्रीय अल्पसंख्याक आयोग म्हणून ओळखला जाणारा निकाय घटित करेल. तिसऱ्या प्रकरणातील अधिनियमाच्या कलम ९ मध्ये आयोगाच्या कार्ये आहे. आयोग पुढील पैकी सर्व किंवा कोणतीही कार्ये पार पाडील, ती अशी (ए) केंद्र सरकारच्या आणि राज्यांच्या अखत्याराखालील अल्पसंख्याकांच्या विकासाच्या प्रगतीचे मूल्यांकन करणे; (बी) संविधानामध्ये आणि संसद आणि राज्य विधानमंडळ यांनी अधिनियमित केलेल्या कायद्यांमध्ये उपबंधित केलेल्या संरक्षक उपायोजनासंबंधात मार्गदर्शन करणे (सी) अल्पसंख्याकांचे हितसंबंध जपण्यासाठी संरक्षक उपाययोजनांचे केंद्र सरकारद्वारे आणि राज्य शासनाद्वारे प्रभावी कार्यान्वयन होण्यासाठी शिफारसी करणे. पोटकलम (2) असे म्हणतो की केंद्र सरकार, पोटकलम (१) च्या खंड (सी) मध्ये निर्देशिलेल्या शिफारशी केंद्र सरकारशी संबंधित शिफारशींबाबत केलेली किंवा करावयाचे प्रस्तावित केलेली कार्यवाही आणि अशा शिफारशींपैकी एखादी अस्वीकृत केली असेल तर त्याची कारणे, या गोष्टी स्पष्ट करणाऱ्या ज्ञापनासह, संसदेच्या प्रत्येक सभागृहासमोर मांडण्याची व्यवस्था करील. अशा

प्रकारे, असे दिसून येते की अपीलकर्त्याच्या विद्वान अधिव्यक्त्यांनी योग्यरित्या मान्य केलेल्या संविधीनुसार, राज्यात 'अल्पसंख्याक आयोग' नावाचा आयोग स्थापन करण्याची राज्य सरकारची कोणतीही सांविधिक सक्ती नाही. दुसरीकडे, कलम ३ सह वाचन केलेल्या कलम ९ च्या अंमलबजावणीद्वारे, राष्ट्रीय आयोगाची स्थापना करणे हे केंद्र सरकारचे कर्तव्य आहे आणि अधिनियमाच्या कलम ९ मध्ये मूल्यांकित केलेली तत्त्वे आणि कार्यक्रमांचे पालन सुनिश्चित करणे हे राष्ट्रीय आयोगाचे कर्तव्य आणि जबाबदारी असेल, ज्यामुळे अल्पसंख्याकांच्या हिताचे संरक्षण होईल आणि संविधानात आणि संसदेने तसेच राज्य विधानमंडळांनी अधिनियमित केलेल्या कायद्यांनुसार त्यांना प्रदान केलेल्या उपाययोजनांचे काम करेल. त्यामुळे त्यांची "आर्थिक आणि सामाजिक स्थिती आणि सक्षमीकरण सुधारण्यासाठी सुविधा आणि संधी उपलब्ध करून देऊन त्यांना संयुक्त आणि एकात्मिक भारतातील राष्ट्रीय मुख्य प्रवाहात समाकलित करणे हा यामागचा उद्देश आहे. राज्य सरकारला आयोग स्थापन करण्याचे किंवा सांविधिक सक्तीच्या अभावामुळे रद्द करण्यात आलेल्या आयोगाची पुनःस्थापना करण्याचे निर्देश एका महादेश प्राधिलेखाद्वारे दिले जाऊ शकत नाहीत.

राज्य अल्पसंख्याक आयोगाची स्थापना आधीच्या महाराष्ट्र सरकारने केली होती आणि सत्तेवर असलेल्या उत्तराधिकारी राजकीय पक्षाने तो रद्द केला होता यात वाद नाही. राज्य सरकारने घेतलेला निर्णय असद्भावी असल्याचा युक्तिवाद अपीलकर्त्याचे विद्वान अधिवक्ता एम. एन. श्रॉफ यांनी केला आहे. आम्हाला वादात कोणतेही तथ्य सापडत नाही.

असे असू शकते की राजकीय पक्षांबद्दलची धारणा एकमेकांपेक्षा वेगळी आहे. परंतु जेव्हा राजकीय पक्ष सत्तेवर आल्यानंतर आणि मंत्रिमंडळाने अल्पसंख्याक आयोग रद्द करण्याचा निर्णय घेतल्यानंतर सरकारला गरज भासली, तेव्हा त्याला असद्भावी निर्णय म्हटले जाऊ शकत नाही. कदाचित दुसऱ्या राजकीय पक्षाच्या मते ही धारणा योग्य नसेल. निर्णय योग्य असू शकतो किंवा नसूही शकतो, परंतु तो असद्भावी निर्णय म्हणून ओळखला जाऊ शकत नाही.

अशा परिस्थितीत, कोणत्याही सांविधिक सक्तीच्या अनुपस्थितीत राज्य सरकारने अल्पसंख्याक आयोग रद्द करण्याचा निर्णय कायद्यानुसार नव्हता, असे आम्ही म्हणू शकत नाही. अल्पसंख्याकांच्या विकासावर देखरेख ठेवण्यासाठी आणि महाराष्ट्र राज्याच्या संबंध

संसद आणि राज्य विधानमंडळ अधिनियमित केलेल्या कायद्यांमध्ये तरतूद केल्याप्रमाणे उपाययोजनांच्या कामकाजाचे निरीक्षण करण्यासाठी त्यांनी मुंबईत राष्ट्रीय आयोगाची शाखा स्थापन करण्याचे काम हाती घेतले आहे, हे केंद्र सरकारने दिलेल्या प्रति शपथपत्रात नमूद केल्याप्रमाणे आता मान्य झालेले मत आहे.

अशा परिस्थितीत, अल्पसंख्याकांना देण्यात आलेल्या हक्कांवर आणि उपाययोजनांवर आता लक्ष ठेवले जाणार नाही, अशी अपीलकर्त्यांनी व्यक्त केलेली भीती योग्य नाही. या परिस्थितीत, आम्हाला हस्तक्षेपाला समर्थन करणारे कोणतेही ठोस कारण सापडत नाही. त्यानुसार अपील निकाली काढली जाते. खर्च बसविण्यात आला नाही .

आर. पी. अपील निकाली काढण्यात आली.

अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याचा/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणीकरिता वैध मानला जाईल".